

УДК 81'442+81'42+654.197

С. Ю. Юхимець, Л. В. Клачкова

ТИПОЛОГІЧНІ ЛІНГВІСТИЧНІ РИСИ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО (НОВИННОГО) ДИСКУРСУ

Статтю присвячено вивченню превалюючих характеристик телевізійного дискурсу, включаючи комунікативний та функціональний аспекти цього феномена. У статті проаналізовано засоби актуалізації усіх рівнів та визначено головні риси, що є спільними для типологічно неспоріднених мов.

Ключові слова: телевізійний дискурс, превалюючі характеристики, засоби актуалізації, типологічно неспоріднені мови.

Статья посвящена исследованию преобладающих характеристик телевизионного дискурса, включая коммуникативный и функциональный аспекты этого феномена. В статье проанализированы средства актуализации всех уровней и выделены главные черты, общие для типологически неродственных языков.

Ключевые слова: телевизионный дискурс, преобладающие характеристики, средства актуализации, типологически неродственные языки.

The article deals with the study of prevalent characteristics of television news discourse overwhelming both the communicative and functional aspect of this phenomenon. The all-level actualization means are analyzed and the dominant features common for typologically distant languages are outlined.

Key words: television news discourse, prevalent characteristics, actualization means, typologically distant languages.

Різні типи дискурсу відрізняються специфічними рисами, оскільки екстралінгвістичні аспекти, знаходячи своє відображення в тексті, відзеркалюються не тільки через лінгвокультурний рівень мовної особистості (а саме варіативну картину світу індивіда, яка базується на загальній для епохи і для даного лінгвокультурного соціуму базовій інваріантній картині дійсності), а й через прагматичний рівень мовної особистості (тобто специфіку мотивів і цілей її поведінки, керу-

ючі текстопородженням, ієрархією смислів і цінностей) в її мовній моделі світу [1; 2].

Завданням даного дослідження є аналіз телевізійних новин (ТН) як одного із жанрів, що функціонує в межах мови мас-медіа. В першу чергу розглянемо нашу проблему з точки зору базової парадигми мова — мовлення, текст — дискурс.

Телевізійний дискурс розглядається нами як телевізійне мовлення в ситуації соціальної взаємодії телекомунікаторов і телеаудиторії, являє собою макросистему, в якій втілюється комунікація вельми обширного кола людей, що володіють різними соціальними, віковими, професійними, територіальними та культурними характеристиками. Сам жанр телевізійного дискурсу розглядається як “мовна одиниця”, яка втілює інтенціональний стан, що зв’язує адресанта й адресата, і будується за тематичним, стилістичним і композиційним канонами, закріпленими у культурі.

Дискурсний аналіз тексту включає в себе два аспекти: текстуальний аналіз, тобто структурний аналіз тексту на всіх його рівнях, від фонетичного до синтаксичного, і контекстуальний аналіз, тобто когнітивні характеристики автора [3; 4].

Телевізійний текст утворює складну багаторівневу структуру, в яку втілюється телевізійний дискурс після свого завершення, що має риси інтерактивного явища, мовленнєвого потоку і реалізується через телевізійні канали передачі інформації. Багаторівневність телевізійного тексту визначається через створення первинного тексту-сценарію, який перетворюється на телевізійний дискурс, що є результатом творчої діяльності учасників комунікації.

Розглядаючи тексти новин, ми не можемо залишити поза увагою їхню полікодовість, адже представлена інформація має не лише вербальну, але й графічну, візуальну (відеоряд у ТН) та звукову форму. Полікодовість та семіотична неоднорідність новинних текстів є однією з визначальних характеристик, які вирізняють їх з-поміж текстів інших літературних чи мовленнєвих жанрів. Однак розуміння текстової природи мас-медіа не є єдиним фактором, який може забезпечити правильне сприйняття та інтерпретацію повідомлень ЗМІ. Для цього необхідний загальний фон знань, так званий комунікативний фон, під яким ми розуміємо сукупність умов та особливостей продукування, поширення та сприйняття новинних текстів.

Новинні тести необхідно аналізувати з точки зору їх власної структурної організації на різних рівнях. Такий структурний аналіз не обмежується лінгвістичним описом фонологічних, морфологічних, синтаксичних чи семантичних структур окремих слів, словосполучень або речень. Текстам властиві більш складні характеристики вищого рівня, такі як відношення зв'язності між реченнями, спільна тематична структура, схематична або фреймова організація, а також ряд стилістичних та риторичних параметрів.

Розглядаючи телевізійний блок новин BBC World Service та звукозаписи інформаційних передач каналів СТБ (“Вікна. Новини”, “ТСН”, “1+1”) у відповідності до наступних критеріїв: спосіб продукування тексту (авторський — колективний); форма створення (усна — письмова); форма відтворення (усна — письмова); канал поширення (преса, радіо, телебачення); функціонально-жанровий тип тексту; тематична домінанта або належність до того чи іншого стійкого медіатопіка, — відзначимо, що за способом продукування такий текст тяжіє до колективної форми, однак містить окремі авторські метатекстові фрагменти. Теленовини відносяться до групи медіажанрів, які на перший план висувають прагнення до простої фіксації реальності, їх прагматична установка — офіційна передача достовірного факту, без опису подробиць, явних коментарів, прямих оціночних елементів та суджень. Важливою характеристикою новин на телебаченні є прагнення забезпечити максимальну об'єктивність повідомлень, відсутність упереджень у коментарях, мінімум аналітики та максимум інформативності. Все це відсторонює автора від текстів повідомлень, робить його роль менш помітною, ніж в аналітико-публіцистичних жанрах. Водночас новини телебачення можуть містити значну кількість метатекстових елементів, авторство яких озвучується або повідомляється у субтитрах. Це, зокрема, репортажі з місця подій, фрагменти публічних виступів, інтерв'ю, прес-конференцій, коментарі політичних діячів, цитати. Отже, стосовно способу продукування тексту ТН є неоднорідними з колегіальним типом виробництва на макрорівні та з фрагментарними авторськими елементами на мікрорівні.

За формою створення більшість текстів ТН можна віднести до письмових за винятком коментарів з місця подій, відеосюжетів та інтерв'ю. Щодо форми відтворення, то, як вже попередньо зазнача-

лося, жанру ТН властива значна поліморфність. Якщо ми візьмемо до уваги лише вербальні компоненти текстів новин ВВС, то більша і більш значуща їх частина звучить в усній формі з вуст диктора або інших учасників блоку новин. Однак деяка частина інформації, переважно другорядного характеру, з'являється на екрані у письмовій формі — у вигляді субтитрів чи стрічки, що біжить. Це, як правило, інформація про місце або час події, сюжет про яку транслюється в даний момент, ім'я людини, що знаходиться у кадрі та ін. В економічній, а також у спортивній частині новин часто з'являються цифрові дані у письмовій формі (курси валют, результати спортивних матчів). Ці дані можуть також бути представленими у вигляді креолізованих текстів (графіки, таблиці, схеми), однак їх частка у загальному інформаційному масиві є досить незначною.

Інформаційна телепрограма ВВС News та передачі каналів СТБ (“Вікна. Новини”, “ТСН”, “1+1”), відносяться до типу текстів “новини”, основною функцією якого є інформативна функція, що виявляється у прагненні до об'єктивного відображення реальних фактів. Саме тому за типом відображення дійсності новини ВВС можна віднести до документальних жанрів, яким властиве точне відтворення реальних подій без суб'єктивних суджень та будь-якого художнього переосмислення. Тематика ВВС News охоплює широкий спектр подій суспільного життя, починаючи від новин політики та економіки до світської хроніки, спорту та прогнозу погоди. Незалежно від того, про що повідомляється у новинах, головною умовою залишається дотримання принципу документальності, правдивості, фактичності та новизни матеріалу.

У структурному плані програма ВВС News є неоднорідною. Її головними компонентами, що займають більшу частину ефіру, є так звані “замітки” або “хронікальні повідомлення”, які поділяються на усні повідомлення та відеосюжети. Структуру теленовин ВВС доповнюють такі компоненти, як інтерв'ю, коментарі та репортажі. Будучи самостійними жанрами журналістики, вони можуть також виступати в якості елементів багатьох складних телевізійних форм, і зокрема новин. Усі названі елементи не виступають окремими частинами випусків програми новин, а завдяки умілому монтажу творять когерентну єдність, що дає змогу сприймати кожне повідомлення як цілісний текст.

Оскільки дискурс утверджується в системі комунікації здебільшого через поняття “текст” і “мовлення”, то в ньому в повному обсязі знаходять свою реалізацію всі текстові категорії: цілісність, дискретність, інформативність, зв’язність, континуум, референційність, антропоцентричність та інтертекстуальність [5].

Найпоширенішою формою інтертекстуальності в телевізійному дискурсі є цитування, яке має вияв у вигляді прямої і непрямой мови. У межах цитування можуть простежуватися й інші форми інтертекстуальності — алюзія, продовження, ремінісценція, переказ. Пряма мова — дослівно відтворене мовлення самого автора або іншої особи, різновид чужої мови, переданої від тієї особи, якій вона належить. Слова автора, що вводять пряму мову, містять лексико-семантичну групу слів на означення процесу мовлення, думки, відчуття, слуху, бажання, волевиявлення і под.: *говорити, казати, чути, думати, уявляти, питати, вважати, кричати, заявляти* та ін. Наприклад: *Відповідаючи на питання, чи намагалися вони з Львовичкім обговорювати ці проблеми, Шуфрич сказав: “Намагалися обговорювати, але Сергій, як хитра нерпа, весь час ці питання обходить”* (“ТСН”, “1+1”). Ці слова, як правило, не лише означають, що мова належить іншій особі, а й можуть передавати її характер, особливості, називають дії, які її супроводжують: *голосно промовити, прошепотіти, прохрипіти*. Особливою формою передачі прямої мови є діалог або полілог, коли слова двох чи більше мовців передаються без супроводу, слів автора як відтворення чужого мовлення.

Здебільшого в новинному форматі використовують пряму мову джерела, слова відомої особи, різні погляди на передачу відомостей про конкретну проблему, елементи драматургії, емоційності. До прямої мови належать також слова автора журналістського твору. Мова журналіста для підтвердження істинності слів може дублюватися з прямою мовою свідка подій. Журналіст повинен виокремити з мовленнєвого потоку інформацію про факти найбільш значущі або найбільш яскраві. Якість висловлення передбачає зіставлення цитат, розповідей кількох свідків, повторної перевірки їх власним досвідом.

Пряма мова є невід’ємним компонентом телевізійного тексту і є характерною особливістю інформаційних жанрів.

Окрім інформативності та підтвердження достовірності фактів, можна виокремити такі функції прямої мови у телетексті: характеро-

логічна, оскільки, уводячи до словесної тканини прямі висловлювання персонажів, автор тим самим використовує їх мовну палітру для надання загальної характеристики героям, наприклад: *“Ви робите з нас “обезбашену” молодь, яка все б’є, п’є, вбиває. Це неправда, але це є”, — говорить інший (“ТСН”, “1+1”); комунікативно-естетична, яка полягає у тому, що пряма мова у тексті — засіб живої, природної виразної передачі змісту, інформації, розкриття художнього задуму автора, наприклад: У Криму — бал тюльпанів. Побачити, як розквітають 150 сортів, можна в Нікітському ботанічному саду; Такого Сонця ніхто ще не бачив. Фахівці НАСА оприлюднили унікальні відеодані, на яких видно вибухи й газові викиди на поверхні світила (“Вікна. Новини”, СТБ).*

Художня ж функція часто поступається документальній, достовірній, наприклад: *“Ця передача “Поки батьки не бачать” бісить тому, що це тупо. Це нас сильно палить. Ви кажете, що, хто курить, прогулює школу, навіщо це показувати серйозно”, — каже один з них (“ТСН”, “1+1”).*

Тактика розуміється нами як спосіб реалізації комунікативного плану або стратегії дискурсу. До основного блоку зараховуємо тактики структуризації, цілеполагання і змістоутворення, які визначаються як тактики створення структурної, комунікативної і смислової цілісності тексту. Новинний дискурс реалізує такі тактики, як інформування, коментування, роз’яснення, ілюстрація, аргументація, акцентування уваги й інші.

Кожна тактика може бути представлена певним набором мовних засобів, які називаються тактичними прийомами, або способами реалізації тактик. У новинних програмах використовуються такі тактичні прийоми, як метатекст, особливий характер тема-рематичних ланцюжків і тематичних полів, видо-часові форми дієслів, різні стилістичні прийоми і способи вираження авторського начала в тексті, а також особливі комбінації мовних ходів. Список тактичних засобів можна продовжити (наприклад, інтонація, паузація, зовнішній вигляд ведучого, чергування відеофрагментів), далі ми розглянемо саме ті тактичні засоби, які, на наш погляд, є одними з найважливіших при реалізації дискурсивних стратегій телеведучих і мають своєрідне втілення в новинних програмах.

На основі аналізу особливостей актуалізації змісту телевізійного дискурсу виявлено найефективніші прийоми використання лексем із

суфіксами суб'єктивної оцінки для посилення експресивного ефекту: контраст твірної основи та семантики демінутивного суфікса; наявність у висловлюванні заперечення або ствердження; порівняння чи протиставлення, “експресивне узгодження” прикметника та іменника з демінутивними компонентами; вживання ліричних звертань з аналізованими одиницями та ін.

Оцінний компонент телевізійного мовлення виділяється за певними чинниками, а саме за:

1. манерою говорити: *незрозумілий, незбірливий*;
2. ментальною здібністю: *розумний, обдарований*;
3. характером: *активний, діючий, пасивний, такий, що розвивається, дрімаючий*.

4. вміннями і навичками: *кваліфікований, невмілий, недосвідчений*.

Омовлення оцінних характеристик здійснюється різними частинами мови, наприклад:

1. прикметники: *красивий, чарівний, неперевершений, поганий, нікчемний*.

2. слова-оцінки, представлені прислівниками, які утворилися від прикметників: *чудово, гарно, погано, нікчемно*.

3. іменники типу: *нісенітниця, дурниця*.

4. номінації дієсловами, які передають негативні/позитивні ставлення: *любити, ненавидіти, обожнювати, захоплюватися*.

Для посилення ефекту експресивних можливостей словотвору використовуються наступні засоби:

1. *експресивні словосполучення як інструмент образного мислення (метафори, епітети, перифрази, фразеологізми тощо)*.

2. *лексеми із суфіксами суб'єктивної оцінки, здатні передавати емоційні реакції на предмети мовлення, надавати певного експресивного забарвлення*.

3. *“експресивне узгодження” — сполучення емоційно забарвлених лексем (найчастіше прикметника та іменника)*.

4. *протиставлення (нерідко приховане) абсолютно протилежних за змістом понять, як-от у контексті: “Тут народжуються такі глибокі й міцні почуття, що смерть порівняно з ними — дрібенька нісенітниця”; лексема з демінутивним формантом допомагає відінітити, увиразнити протиставлення смерть — дрібенька нісенітниця на тлі глибоких і міцних почуттів, тобто справжнього життя*.

Таким чином, проведене дослідження виявило, що телевізійний дискурс характеризується такими типологічно спільними для англійської та української, комунікативними властивостями:

– Представлена інформація має не лише вербальну, але й графічну, візуальну та звукову форму. Полікодовість та семіотична неоднорідність новинних текстів є однією з визначальних характеристик; багаторівневність телевізійного тексту визначається через створення первинного тексту-сценарію, який перетворюється на телевізійний дискурс, що є результатом творчої діяльності учасників комунікації.

– За способом продукування новинні тексти тяжіють до колективної форми, однак містять окремі авторські метатекстові фрагменти; за типом відображення дійсності новини можна віднести до документальних жанрів, яким властиве точне відтворення реальних подій без суб'єктивних суджень та будь-якого художнього переосмислення.

– В новинних програмах використовуються такі тактичні прийоми, як метатекст, особливий характер тема-рематичних ланцюжків і тематичних полів, вищо-часові форми дієслів, різні стилістичні прийоми і способи вираження авторського начала в тексті, а також особливі комбінації мовних ходів.

– Найпоширенішою формою інтертекстуальності в телевізійному дискурсі є цитування, яке має вияв у вигляді прямої і непрямой мови.

– Для посилення ефекту експресивних можливостей словотвору новинних текстів використовуються наступні засоби: експресивні словосполучення як інструмент образного мислення, лексеми із суфіксами суб'єктивної оцінки та протиставлення

За результатами здійсненого лінгвістичного аналізу відібраного текстового матеріалу сучасного новинного дискурсу англійською та українською мовами було зроблено такі висновки щодо типологічних лінгвістичних рис досліджуваного дискурсу.

Типологічні лексико-семантичні особливості: частотне вживання політичної лексики, слів широкої семантики, лексичних одиниць, що передають емоційні значення, образної лексики та лексичних засобів мовленнєвого контакту в досліджених мовах.

Типологічні граматичні особливості: розповсюдженість мовних одиниць із граматичними значеннями номінації, дії та стану; частотне використання вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників, кількісне переважання неособових форм дієслова над

особовими, форм пасивного стану над формами активного стану; дієслівних форм теперішнього і майбутнього часу над формами минулого часу — результатом чого є створення ефекту залученості адресата до описуваного процесу; широке використання клішованих синтаксичних конструкцій; уживання складних речень зі зв'язками сурядності й підрядності; високий ступінь наявності конструкцій вторинної предикації з неособовими дієслівними формами.

Варто зазначити, що в новинних текстах особлива роль пасиву обумовлена також тим, що заміна активних форм предикації на пасивні дозволяє інакше розставляти політичні й ідеологічні акценти повідомлення. Для характеристики новинних текстів виявляється значимою і сама структура, а саме число компонентів, що входять до лексичних словосполучень їхнього складу. У новинних текстах спостерігається прагнення лексичних з'єднань до багатоелементності.

Серед *типологічних синтаксичних особливостей* слід відзначити такі: частотне уживання простих номінативних речень, речень із вторинною структурою предикації, одно- та двоскладних речень, складних речень із зв'язком сурядності та підрядності.

Головними висновками здійсненого дослідження, що найповніше відображають *типологічні фонетичні особливості* досліджуваного дискурсу *на сегментному рівні*, слід вважати:

- релевантність в аспекті фонетичних засобів актуалізації змісту висловлювань таких якісних і кількісних просодичних характеристик, як тип синтагми (фінальна/ нефінальна), тип фрази (ініціальна/ фінальна), тип пауз, показники сумарної акустичної енергії, інтенсивності, тривалості звучання складів і пауз;

- переважання одно-двохкомпонентних ритмогруп (синтагм, фраз) над трьох-/чотирьохкомпонентними з метою прискорення темпу мовлення, більша виразність вимовляння фінальних синтагм і фраз, зменшення розміру відрізків звучного мовлення, релевантність темпоральних і динамічних ознак мовлення на суперсегментному рівні.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМТКИ

1. Алексеева Т. С. PR- и медиатексты в дискурсивной парадигме / Алексеева Т. С. // Вестник Ленингр. гос. ун-та им. Пушкина А. С. — 2013. — Вып. 2, т. 7. — С. 104–113.

2. Бабенко В. До характеристики терміна “телевізійний текст” / В. Бабенко // Проблеми української термінології : вісник. — Львів : Нац. ун-т “Львівська політехніка”, 2008. — № 620. — С. 288–291.
3. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ / Добросклонская Т. Г. — М. : Наука, 2008. — 203 с.
4. Дворцова Н. П. Дискурс как категория гуманитарных наук / Н. П. Дворцова // Вестник ТюмГУ. — Тюмень, 2000. — № 4. — С. 3–8.
5. Кузьменко Д. Сучасні підходи до тлумачення поняття “інтертекстуальності” / Д. Кузьменко // Літературознавчі студії. — К. : ВПЦ “Київський ун-т”, 2008. — Вип. 21, ч. 1. — С. 347–351.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2016 р.